

Matters. eucrim. 2015. Vol. 10. No. 2. P. 47–60. DOI: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2015-007>.

7. Pivaty A., Soo A. Access to the Case Materials in Pre-Trial Stages: Critical Questions of Article 7 of Directive 2012/13/EU on the Right to Information in Criminal Proceedings. eucrim. 2019. Vol. 14. No. 1. P. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2019-001>.

8. Eurojust. Joint Investigation Teams: Practical Guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. 101 p. DOI: <https://doi.org/10.2812/112076>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-614-3-1-02>

ФУНКЦІОНАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА ОЗНАКА ЦИФРОВОГО СУБ'ЄКТА ПРАВА

Гедіков В. В.

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний університет
м. Одеса, Україна*

Сучасні глобальні виклики, а саме: війни, запровадження надзвичайних правових режимів, епідемії та пандемії, стрімкі процеси цифровізації й інституційна невизначеність зумовлюють потребу у переосмисленні та застосуванні нових підходів до аналізу традиційних правових конструкцій. Передусім це стосується концепцій, пов'язаних із суб'єктами, відмінними від фізичних осіб, їх правосуб'єктністю, а також можливістю набуття окремими явищами чи утвореннями ознак правової суб'єктності. У таких умовах актуалізується не лише питання збереження правосуб'єктності, а й необхідність його адаптації до динамічного соціально-правового середовища.

Сучасне праворозуміння ґрунтується на кількох ключових засадах: **людина як міра права** (homo juridicus), похідний характер правосуб'єктності юридичних осіб, нерозривний зв'язок волі, свідомості та відповідальності з людською природою.

Протягом століть право розвивалося в межах антропоцентричної парадигми, у якій фізична особа визнавалася первинним носієм прав і обов'язків, водночас поряд із нею формувалися й функціонували похідні суб'єкти права – юридичні особи. Така методологічна позиція залишалася практично незаперечною аж до появи цифрових технологій, здатних до автономної діяльності, ухвалення рішень і участі в правовому обігу.

Поширення штучного інтелекту, смарт-контрактів та інших цифрових феноменів поставило перед юриспруденцією питання: чи здатна правова система залишатися виключно антропоцентричною за умови існування цифрових суб'єктів, що фактично реалізують юридично значиму поведінку? Це питання стає центральним у сучасних теоретичних дискусіях, адже воно безпосередньо стосується природи правосуб'єктності, її меж та підстав надання.

Інтенсивний і безперервний прогрес сучасних технологій, заснований на автоматизації процесів у різних сферах суспільного життя та впровадженні інноваційних технічних рішень, зумовлює об'єктивну потребу у формуванні й законодавчому закріпленні принципово нових, а подекуди й радикально інноваційних підходів до правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з використанням технологічних досягнень.

Правова доктрина тривалий час виходила з антропоцентричного уявлення про суб'єкта права, розглядаючи людину як первинного та базового носія прав і обов'язків, що зумовлювалося її біологічною та соціальною природою, наявністю свідомості, волі та здатності до відповідальної поведінки, разом з тим правосуб'єктність юридичних осіб мала похідний, конструктивний характер.

Як вказує С. Максимов, «правосуб'єктність є похідною від людської свободи волі й моральної автономії» [2, с. 176]. Такий підхід є не лише історично сформованою доктриною, але й методологічною константою загальнотеоретичної юриспруденції.

Водночас поява юридичних осіб уже стала першим кроком до обмеження «суворого антропоцентризму»: право визнало існування нефізичної особи як суб'єкта. Однак юридична особа все ж залишається вторинною похідною конструкцією – її воля завжди виводиться з «людської» (учасників, органів управління тощо). На відміну від неї, цифрові суб'єкти можуть генерувати рішення без прямого людського втручання. Саме цей момент і становить виклик для класичної доктрини.

Як слушно зазначає О. Баранов, сьогодні цифрові суб'єкти права не вкладаються у класичні правові моделі, оскільки «їхня автономність ускладнює можливість зведення їхньої волі до людської волі як єдиного легітимного джерела правової дії» [1, с. 67]. Таким чином, ключовою рисою цифрових суб'єктів є **функціональна самостійність**, а не лише технічна складність.

З позицій юридичної доктрини цифрові суб'єкти вже переходять від статусу «об'єктів технологій» до **претендентів на участь у правовому полі**, що й ставить під питання антропоцентричну монополію людини як єдиного джерела правової волі.

Аргумент про автономність має фундаментальне значення в дискусії щодо розширення меж правосуб'єктності. У класичному праві

відповідальність і правовий статус базувалися на передумові існування **«єдиного центру волі»**, пов'язаного з людською суб'єктивністю. Проте цифрові суб'єкти здатні діяти без прямого втручання людини, формуючи поведінку за результатами алгоритмічного аналізу, машинного навчання або смарт-контрактних правил. Таким чином, критерієм стає **не природа носія волі, а юридична релевантність наслідків його дій**.

Фактично питання зводиться до наступного: якщо право за своєю суттю регулює поведінку, яка має правове значення, то чи обов'язково така поведінка повинна бути «людською»? Сам факт автономної генерації юридично значущих дій уже демонструє, що класичний антропоцентризм не може залишатися єдиною основою правового статусу.

У зв'язку з цим, Цюмра В.Ю. пропонує концепцію адаптивної правосуб'єктності. Так, на його думку, «адаптивна правосуб'єктність юридичних осіб полягає у спроможності суб'єкта права реагувати на динамічні зміни середовища його функціонування, зокрема шляхом варіювання обсягу правоздатності та дієздатності залежно від зовнішніх факторів, особливостей правового режиму чи виконуваних функцій. Така властивість може мати нормативно закріплений характер, зокрема у разі надання спеціального статусу в умовах воєнного стану, застосування процедур ліквідації або встановлення публічно-правового регулювання окремих сфер діяльності, або ж бути зумовленою фактичними обставинами, наприклад обмеженням можливості реалізації прав через окупацію територій, блокування діяльності чи наявність технологічних перешкод» [3, с. 551].

Цюмра В.Ю. до ключових характеристик адаптивної правосуб'єктності відносить наступні ознаки [3, с. 551]:

1. **Здатність діяти в умовах змінного правового й фактичного середовища**, що виявляється у тимчасовій трансформації обсягу прав і обов'язків.

2. **Ситуаційний характер реалізації правосуб'єктності**, який передбачає її функціонування в межах конкретних обставин – воєнного стану, окупації, карантинних обмежень, надзвичайних ситуацій або цифрового середовища. За таких умов правоздатність і дієздатність юридичної особи можуть зазнавати тимчасових змін як у напрямі обмеження так і розширення.

3. **Цифрова ідентичність юридичної особи**, яка полягає в реалізації значної частини її правосуб'єктності через електронні засоби – електронний підпис, державні та приватні реєстри, цифрові платформи взаємодії. Така форма забезпечує безперервність участі у правовідносинах навіть за відсутності фізичної присутності суб'єкта в певній юрисдикції або за умов обмеженого доступу.

Таким чином, адаптивна правосуб'єктність постає як функціонально орієнтована модель, яка поєднує інституційну стабільність юридичної

особи зі здатністю до динамічного та гнучкого правового реагування. Усвідомлення цієї концепції створює підґрунтя для формування нових підходів до правового регулювання як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Цифрові суб'єкти є не лише технічною інновацією, а концептуальним викликом правовій науці, що змушує переосмислити поняття правосуб'єктності та перейти від жорсткого антропоцентризму до **адаптивного праворозуміння**.

Найгостріший виклик антропоцентризму пов'язаний з питанням **юридичної відповідальності**. Класична модель ґрунтується на вині, психічному ставленні, усвідомленні наслідків.

Цифрові суб'єкти не володіють свідомістю в антропологічному сенсі, що зумовлює кризу суб'єктивної сторони правопорушення, перехід до **об'єктивованих** або **ризик-орієнтованих** моделей відповідальності, зростання значення страхування, комплаєнсу та превентивного регулювання.

Отже, цифрові суб'єкти постають не як повноцінна альтернатива людині у праві, а як каталізатор трансформації правового мислення, що спонукає до відходу від жорсткого антропоцентризму на користь адаптивної, полісуб'єктної моделі правового регулювання. Саме така модель дозволяє зберегти фундаментальні гуманістичні цінності права, водночас забезпечивши його здатність ефективно реагувати на виклики цифрової епохи.

Література:

1. Баранов О. А. Соціальна та цифрова трансформації: джерело правових проблем. Журнал «Інформація і право». № 3 (38)/2021. С. 59–73. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243807](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243807)
2. Максимов С. Суб'єкт права в філософсько-антропологічному вимірі. Вісник Академії правових наук України. Харків: Право, 2000. № 4(23). С. 170–178.
3. Цюмра В. Ю. Концепція адаптивної правосуб'єктності юридичних осіб. Журнал «Аналітично-порівняльне правознавство». Том 1, № 6 (2025). С. 547–553. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.83>